

Autoreferat

1. Imię i Nazwisko: Eugeniusz Janas
2. Posiadane dyplomy, stopnie naukowe / artystyczne – z podaniem nazwy, miejsca i roku ich uzyskania oraz tytułu rozprawy doktorskiej: doktor nauk humanistycznych, Lublin 1985, tytuł rozprawy doktorskiej „Związek Święcony 1661-1663. Dzieje i ideologia”, napisana pod kierunkiem prof. dr. hab. Tadeusza Wasilewskiego.
3. **Informacja o dotychczasowym zatrudnieniu w jednostkach naukowych/artystycznych.** 1976-1981 Zakład Historii Średniowiecznej, Instytut Historii UMCS. Od 1981 asystent, następnie adiunkt w Zakładzie Historii XVI-XVIII wieku, Instytut Historii UMCS.
4. Wskazanie osiągnięcia wynikającego z art. 16 ust. 2 ustawy z dnia 14 marca 2003 r. o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz.U. nr 65, poz. 595 ze zm.):
 - a) **tytuł osiągnięcia naukowego/artystycznego:** „Czwarty stan”. Postawy i orientacje polityczne wojska koronnego Rzeczypospolitej w połowie XVII wieku. (1648-1661).
 - b) Autor/autorzy, tytuł/tytuły publikacji, rok wydania, nazwa wydawnictwa):
 1. Eugeniusz Janas, *Geneza Związku Święconego*, [W:] Studia z dziejów Rzeczypospolitej szlacheckiej, pod red. K.Matwijowskiego, Wrocław 1988, s. 177-184. Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego.
 2. Eugeniusz Janas, *Konfederacja wojska koronnego w 1659 roku. Komisja lubelska i początek związku*, [W:] Rzeczpospolita w latach Potopu, pod red. J.Muszyńskiej i J.Wijaczki, Kielce 1996, s. 201-216. Wydawnictwo WSP w Kielcach.
 3. Eugeniusz Janas, *Zabiegi dworu królewskiego o zdobycie poparcia wojska koronnego w pierwszej połowie 1661 roku*, „Res Historica”, tom 7, 1999, s. 23-34. Wydawnictwo UMCS w Lublinie.
 4. Eugeniusz Janas, *Żołnierskie sejmiki. Koła wojskowe na obszarze dawnego województwa sandomierskiego w latach 1661-1663*, Z Dziejów Regionu i Miasta. „Rocznik Oddziału Polskiego Towarzystwa Historycznego w Skarżysku-Kamiennej”, Rocznik 1/2010,

Skarżysko-Kamienna 2010, s. 31-47. „PiS” Agencja Wydawniczo-Poligraficzna Skarżysko-Kamienna.

5. Eugeniusz Janas, Witold Kłaczewski, *Nominacje urzędników w Rzeczypospolitej (połowa XVII- XVIII wiek)*. [W:] Kryz Stolittja. Studii na poszanu Mykoły Krykuna z nagody 80-riczczja, Lwiv 2012, s. 526-539. Wydawnictwo Naukowego Towarzystwa im. Szewczenki we Lwowie.

6. Eugeniusz Janas, *Lubomirscy w dziejach wojskowych XVII – XVIII wieku*, [W:] IX Janowieckie Spotkania Historyczne, „Lubomirscy. Rodu droga na Parnas Rzeczypospolitej”, Tom I, Materiały Sesji Naukowej 25 czerwca 2011 roku, red. G.Gmiterek, A.Szymanek. Janowiec 2012, s. 25-56. Wydawnictwo Towarzystwa Przyjaciół Janowca.

7. Eugeniusz Janas, *Jerzy Sebastian Lubomirski – mistrz intrygi politycznej*, [W:] X Janowieckie Spotkania Historyczne, „Lubomirscy wśród ludzi i książek”, Tom II, red. H.Gmiterek, A.Szymanek, Janowiec 2014, s. 29-65. Wydawnictwo Towarzystwo Przyjaciół Janowca.

8. Eugeniusz Janas, *Armia koronna Rzeczypospolitej w sporach i rozgrywkach politycznych pierwszych lat wojny na Ukrainie (1648-1650)*, „Res Historica”, Nr 38, Rok 2014, Lublin 2014, s. 61-94, Wydawnictwo UMCS w Lublinie.

c) Omówienie celu naukowego/artystycznego ww. pracy/prac i osiągniętych wyników wraz z omówieniem ich ewentualnego wykorzystania.

Najważniejszym obszarem moich zainteresowań historycznych jest od lat przede wszystkim historia wojskowości polskiej szczególnie w XVI-XVII wieku. W praktyce badawczej w mniejszym jednak stopniu zajmuje mnie tradycyjne i najczęściej występujące rozumienie tej problematyki, tj. penetracja różnorodnych zagadnień dotyczących np. organizacji i finansowania wojska, historia wojen i wybranych operacji militarnych i tym podobnych kwestii dziejów sztuki wojennej.

Ciekawszym polem dociekań wydaje mi się społeczna i polityczna historia wojska, słabiej reprezentowana w dotychczasowej historiografii. Interesuje mnie zwłaszcza dążenie do możliwie wszechstronnego i bardziej analitycznego spojrzenia na warstwę zawodowych żołnierzy szlacheckich. Szczególnie zajmujące i stwarzające nadzieję interesujących efektów

wydają mi się zatem takie m.in. problemy jak społeczne oblicze środowiska żołnierskiego, miejsce i rola służby wojskowej w życiu i mentalności szlachty, możliwości awansu społecznego, majątkowego i prestiżowego wynikające z tej służby, kształtowanie się, struktura, rozwój i rola bardziej samorządowych form organizacji wojskowej (koła generalne i koła niższego szczebla jako sposób wyrażania opinii i stanowisk armii w kwestiach także ściśle politycznych), konfederacje wojskowe jako bardziej zinstytucjonalizowane formy, z jednej strony umacniające wewnętrzną spójność całej warstwy zawodowych wojskowych, z drugiej zaś, wpływające, w znacznym niekiedy stopniu, na życie publiczne państwa.

Obok wyliczonych wyżej zagadnień kluczowym aspektem zaprezentowanego tematu i dołączonego do niego stosownego, jak sądzę, zestawu publikacji jest przedstawienie różnorodnych elementów polityki wojskowej Rzeczypospolitej połowy XVII wieku, w tym zwłaszcza kierowanych do armii koronnej działań monarchy, środowiska dworskiego, najważniejszych urzędników centralnych, sejmów i sejmików partykularnych, a także innych jeszcze, w wielu wypadkach opozycyjnych wobec elity władzy ośrodków politycznych, jednostek, grup i koterii społeczeństwa szlacheckiego dostrzegających w wojsku potencjalnego sprzymierzeńca własnych projektów, czy ambicji politycznych. W takim ujęciu armia była najczęściej przede wszystkim narzędziem rodzących się poza wojskiem koncepcji i planów, poddawana była zewnętrznej inspiracji i często również manipulacji. Była to jak sądzę, nowa w znacznym stopniu tendencja życia publicznego tej epoki, nie mająca liczniejszych precedensów.

Trzeba jednak dostrzegać i inne aspekty problemu. Po roku 1648 rodziła się w wojsku kolejna nowa tendencja życia publicznego, również nie posiadająca poprzednio poważniejszych precedensów. Owemu sterowanemu z zewnątrz upolitycznieniu armii sprzyjał niewątpliwie kształtujący się wśród mas żołnierskich, w znacznym stopniu oddolny, zdecydowanie bardziej autonomiczny ruch, nie kryjący swego coraz bardziej krytycznego stosunku do króla, dworu i parlamentu. W wojsku utrzymywało się przekonanie, iż centralne władze państwa, w daleko niewystarczający sposób dbają o materialne głównie interesy żołnierzy. Z czasem pojawiały się kolejne, już nie tylko ekonomiczne żądania. Sprzyjało temu zyskujące na popularności w połowie XVII wieku (a kulminację przeżywające w latach 60. stulecia) przeświadczenie, które łatwo dostrzec można choćby na kartach żołnierskich diariuszy i pamiętników, że wielotysięczna armia, złożona przecież w dużym stopniu ze szlachty, jest nie tylko zbiorem ludzi wynajętych przez państwo do zadań militarnych, ale również społecznością „urodzonych” obywateli, uprawnionych we własnych oczach do

występowania w imieniu całej wojskowej i zawodowej warstwy oraz współdecydowania również w sprawach państwa. W takich jak się wydaje ogólnych warunkach kształtowała się w połowie XVII wieku swoista ideologia warstwy zawodowych żołnierzy szlacheckich, powstawał nowy chyba w znacznym stopniu *esprit de corps* armii skierowany generalnie na ustanowienie innej niż dotąd pozycji wojska w państwie, w tym silniejszej jego roli politycznej.

Wymienione wyżej zagadnienia i problemy uznaję za zasadniczą treść wskazanego wyżej „osiągnięcia”. Potrzebny jest, jak sądzę, krótki komentarz do sformułowanego powyżej tytułu. Określenie „czwarty stan”, odnoszone do wojska, występujące dosyć często m.in. w publicystyce i korespondencji z epoki, i stamtąd zaczerpnięte, rozumiane było zwykle jako właściwie opisujące polityczne ambicje armii do odgrywania czwartego obok króla, senatu i izby poselskiej stanu w życiu publicznym. Pojawiało się na ogół w krytycznym kontekście, jako wyraz dezaprobaty dla zjawiska, uważanego najczęściej za niezgodne, i z prawem, i z obyczajem politycznym Rzeczypospolitej. Wyjaśnienia wymagają także przyjęte granice chronologiczne. Pierwsza z nich (1648) wydaje się oczywista, należy do ważniejszych i dosyć powszechnie aprobowanych cezur historii państwa szlacheckiego, jest przy tym bardzo istotna dla dziejów wojen i wojskowości staropolskiej. Druga cezura (1661) została zastosowana głównie z czysto praktycznych powodów. Odnosi się ona do daty powstania najważniejszej zapewne konfederacji wojskowej tych czasów – Związku Święconego (1661-1663), posiadającej przy tym ewidentnie polityczny charakter, której historię wszakże przedstawiłem przed laty w odrębnym opracowaniu. Nieco późniejsze z kolei aspekty politycznej aktywności armii, szczególnie w dobie rokoszu Lubomirskiego i wojny domowej lat 1665-1666 zostały szeroko przedstawione w licznych publikacjach zwłaszcza Mirosława Nagielskiego.

Dwudziestoletnie rządy Jana Kazimierza od pierwszych do ostatnich dni panowania upływały zasadniczo w warunkach długotrwałej wojny Rzeczypospolitej z Kozaczyzną i Krymem, potem także z Moskwą i Szwecją. Oczywiście jest, że w takim stanie rzeczy wręcz fundamentalnym zadaniem państwa stawało się odpowiednie do skali potrzeb i zagrożeń zorganizowanie całego systemu militarnej obrony, po raz pierwszy od dłuższego czasu wystawionego na tak poważną próbę. Poprzedni system, wcześniej zresztą również nie raz szwankujący, okazywał się w nowych warunkach daleko niewystarczający i wymagał zasadniczych zmian. Nastąpiły nawet pewne ograniczone reformy, powołano m.in. w 1652 r. tzw. wojsko komputowe, ale gruntowniejszej zmiany, zwłaszcza systemu finansowania sił zbrojnych, nie zdołano jednak przeprowadzić. W latach 1648-1668 Rzeczpospolita

